

ІДЕНТИЧНОСТІ, ЦІННОСТІ ТА СТЕРЕОТИПИ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Тетяна Бевз

СИМВОЛІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджено механізми символічної репрезентації громадянської ідентичності. Показано ставлення українців до державних символів – Державного прапора України, Державного Гімну, які стали для громадян України символом належності до території України, до громадян і патріотів України, а також символом української громадянської позиції.

Ключові слова: *символічна репрезентація, громадяни, громадянська ідентичність, Україна.*

Tetyana Bevez. Symbolic representation of civil identity transitional society.

The mechanisms of symbolic representation of civil identity are researched in the article. Showing attitude Ukrainians to the state symbols – the flag of Ukraine, the National Anthem, which became a symbol for the citizens of Ukraine belonging to the territory of Ukraine, for the citizens and patriots of Ukraine, and also it became a symbol of Ukrainian citizenship.

Key words: *symbolic representation, citizens, civil identity, Ukraine.*

Для формування громадянської ідентичності важливу роль відіграють: система цінностей, інформаційно-політичне поле, способи життя громад, символи та символічна репрезентація. Через символи за допомогою процесів ідентифікації згуртовуються громадяни і спрямовується їхня діяльність на спільні цілі. Одним із початків формування нової ідентичності можна вважати очищення від атрибутів радянської доби символічного простору,

насамперед, демонтаж пам'ятників Леніну, який тривав понад двадцять років. З іншого боку, символічне поле наповнювалося національною символікою (жовто-блакитний прапор, тризуб), відроджувалася традиційна українська топоніміка, українські державні свята і найбільш знакове – День Соборності (21 січня 1990 р. відбулася символічна акція всеукраїнського масштабу – «Живий ланцюг», який з'єднав Київ і Львів), утверджувалася національна символіка.

В. Скуратівський слушно зазначав, що «яскраве українське вишивання стає справжнім українським знаком, не стільки політичним, скільки *загальногромадянським, знаком українського типу*» [1]. У 2004 р. вишиванка знову вийшла за межі етнофестивалів та музейних експозицій і набула політичного звучання, стала виявом громадянської позиції [2]. «Національний одяг сьогодні є ознакою суспільства, що бореться, країни, в якій триває національно-визвольна боротьба» [2].

У великій кількості національна символіка використовувалася під час «Євро – 2012». У дні проведення матчів своєї збірної кожен уболівальник намагався продемонструвати, до якої нації він належить. Футбольний патріотизм вважають відповіддю на космополітичність Європи [2].

Символічна репрезентація національної символіки проявлялася по-різному і, зазвичай, надзвичайно несподіваним чином. Так, наприклад, власник Інтернет-магазину «Патріот», відкриваючи 1 липня 2012 р. свій сайт, написав дуже глибокі патріотичні слова: «Патріот» – не тільки комерційний проект, це проект, у який вкладена часточка моєї душі, це моя скромна спроба *згуртувати людей, об'єднати українців довкола національної ідеї, прагнення показати, що нашою країною можна і потрібно пишатися, що нам є за що її любити*» [3]. Ці слова у соціальних мережах змогли прочитати тисячі українців і замислитися над тим, що «у своїй більшості ми не любимо і не бережемо нашу рідну землю, нашу державу. Тому все, що ми маємо на сьогодні: наша влада, наш економічний стан, екологія і т.п. – усе це результат нашої нелюбові... Ми самі все це створили, самі допустили» [3]. І далі власник Інтернет-магазину чітко окреслив не лише свою громадянську позицію, свою громадянську ідентич-

ність, а й ідентичність усіх громадян України: «Ми, нарешті, повинні зрозуміти, що нас почнуть поважати і з нами почнуть рахуватися тільки тоді, коли *ми самі будемо поважати себе, свою країну, коли ми будемо любити свій народ, свою землю, свою Україну...*» [3]. Варто наголосити, що «Патріот» робив і надалі робить свій посильний внесок у пробудження гордості за свій народ і в формування впевненості у тому, що разом громадяни України зможуть усе.

Майдан осені 2013 р. – зими 2014 р. став цьому яскравим підтвердженням. Громадяни різними способами намагалися продемонструвати свою громадянську позицію. Під час зібрання в Одесі після розгрому Майдану в Києві одесити, солідаризуючись з усією Україною, продемонстрували свою громадянську ідентичність, розгорнули численні плакати, головним серед яких був великий банер із портретом Тараса Шевченка і словами його заповіту: «Поховайте та вставайте, Кайдани порвіте. І вражою злою кров'ю Волю окропіте». На інших плакатах були написи: «Азаров, Янукович – нари будуть поруч», «Партія регіонів буде нову руїну», «Хто відповідь за побиття студентів?», «Беркут» та «тітушки» – лице чинної влади». А дві найбільш юні учасниці пікету прийшли з власноруч виготовленим плакатом, на ньому дівчата, захищаючи своє майбутнє, висловили власну думку про Януковича: «Україну обікрав, на дітей руку підняв, шлях в Європу відібрав» [4].

Символом Майдану був і церковний дзвін. Дзвін зазвучав у відповідь на спробу силового придушення громадянського протесту вночі 30 листопада на Майдані в Києві та вранці на Хрещатику. Лютеранська кірха в Одесі підтримала Євромайдан церковним дзвоном. У той же час об'єднання християнських церков «Примирення» на своєму офіційному сайті закликала всі церкви України приєднатися до ініціативи одеських лютеран «і бити ... у всі дзвони з усіх соборів і церков» [5].

Символічною репрезентацією України і подій, які відбувалися, починаючи з кінця 2013 р., стали слова: «Єдина Країна. Единая Страна». Ініціаторами встановлення на сайті або порталі банера – прапора України з написом «Єдина Країна. Единая Страна» стала група молодих людей, які позиціонували себе таким чином: «Ми

просто громадяни України, які не байдужі до долі своєї Батьківщини» [6]. 2 березня 2014 р. найвпливовіші медіагрупи України – InterMediaGroup, StarlightMedia, «1+1 Media», «Медіа Група Україна» і 5-й канал об'єдналися для реалізації спільного проекту, спрямованого на збереження єдності країни, адже *«у нас одна країна і загальні цінності, які нас об'єднують. Нам не потрібно нічого ділити»* [7]. Національні канали України почали виходити в ефірі з єдиним для всіх логотипом – прапором України і написом: «Єдина Країна. Единая Страна». Коментуючи появу банера, наголошувалося: *«Потрібна довгострокова, гнучка і системна політика інтеграції українського суспільства, спрямована на поступове формування спільної громадянської ідентичності* [8]. Федерація роботодавців медійної галузі України (ФРМГ) підтримала започаткований загальнонаціональними українськими телеканалами проект «Єдина Країна. Единая Страна» та запропонувала приєднатися до нього редакціям друкованих медіа, інтернет-ЗМІ та користувачам соціальних мереж [9]. У межах Всеукраїнського марафону «Україна Єдина. Страна Одна» відомі публічні люди, громадські діячі, співаки, актори, комерційні та громадські організації, а також прості українці записували звернення, у яких закликали широку громадськість до єднання, взаєморозуміння і миру [10]. Таких звернень було сотні. Громадяни України, представники різних національностей закликали до єдності країни, виявляючи громадянську позицію і формуючи свою громадянську ідентичність. Зокрема, співак львів'янин, українець С. Вакарчук наголошував: *«Ми повинні бути єдині, ми одна країна. Поки ми разом, ми непереможні»* [10]. Актор одесит, єврей Б. Барський стверджував: *«Я народився в Одесі і пишаюся тим, що живу в Україні. Мої друзі живуть і на Заході, і на Сході України. Вони різні: є росіяни, українці, татари, вірмени. Нам ділити нічого. Ми єдина країна»* [10].

Частиною всеукраїнського марафону єдності, ініційованого каналом «1+1», став безкоштовний додаток «Єдина Україна» – голос «Єдиної України в твоєму смартфоні!». Головна мета цього додатку – демонстрація справжніх цінностей, які так важливі для кожного громадянина України. Творці проекту виступили проти агресії і провокацій; дезінформації та маніпуляцій в інформацій-

ному просторі. Водночас стверджувалося, що вони не підтримують владу і дії будь-якої держави, однак – «*Ми за Єдину Україну!*» [11].

По всій країні відбувалися заходи, наповнені символічною репрезентацією «Єдина Країна. Единая Страна» і спрямовані на підтримку єдності України. Багато, у цьому плані, було здійснено заходів різноманітними телевізійними каналами, адже саме завдяки комунікаційній складовій відбувається формування громадянської ідентичності. Так, 13 березня на західноукраїнському телеканалі ZIK тривав телеміст Львів–Донецьк «Единая Страна. Єдина Країна», організований спільно із телеканалом «Донбас». Політики, державні діячі, експерти та історики намагалися відповісти на питання: як зберегти державу у її сучасних кордонах? Що об'єднувало і об'єднує український народ, незалежно від політичних поглядів? Як не програти інформаційну війну Росії? [12].

Протистояння «Євромайдан – Влада» почало ще наприкінці лютого переростати в інший формат «Україна – Росія». З'явився «*ворог*», який претендував на українську територію, перш за все на Крим. Своєрідною відповіддю пропаганді Кремля в Одесі став 10-тисячний мітинг протесту одеситів проти вторгнення в Україну російських військ, що відбувся 2 березня. В Одесі телемарафон пройшов 18 березня 2014 р. під назвою: «Єдина Країна. Единая Страна» на «Первом городском» [13].

Представники засобів масової інформації міста Горлівка звернулися до жителів Донбасу і України із закликом припинити ділити Україну. За їх переконанням, «*Україна – єдина, суверенна і незалежна країна*». Редактор «Горлівського медіа-порталу» Р. Косенко зазначив: «Не дайте себе залякати, змусити думати чужі думки, що спрямовані на знищення нашого народу. *Ми єдина країна, у нас єдина мета, і ми повинні бути разом*» [14]. Справжній патріотизм продемонстрували рок-тріо FONTALIZA (м. Горлівка) і інді-рок-група SINOPTIK (м. Донецьк) [15] на концерті з символічною назвою «Єдина Країна – Единая Страна» 21 березня.

Свою підтримку ідеї єдності країни громадяни виявляли по-різному, використовуючи при цьому символічний простір і символічні цінності... Так, у Дніпропетровську з'явився трамвай з написом «Єдина Країна. Единая Страна», який курсує маршрутом «Дніпропетровський національний університет залізничного

транспорту – залізничний вокзал» [16]. 18–19 квітня 2014 р. у Миколаєві відбулося ралі «Єдина Країна. Единая Страна» на кубок «Лиманов» [17]. Дніпропетровський спортивний туристичний вітрильний яхт-клуб «СЛАВУТИЧ» за підтримки велосипедистів міста Дніпропетровська провів спільну акцію «Єдина Країна» у межах Всеукраїнського патріотичного руху «Єдина Країна – Единая Страна». Девізом акції було: «*Ми єдина країна... Ми єдина Україна! Ніхто і ніколи не зможе нас розділити!!!*» [18].

Через слово, українську пісню й танок висловили своє ставлення до подій, які відбувалися в країні упродовж листопада 2013 року – березня 2014 року, учасники громадянської акції «Єдина Країна – Единая Страна» міста Нова Каховка [19]. Патріотичну атмосферу підсилювала національна символіка: перед сценою активісти тримали великий Державний прапор України, а довкола майоріли менші прапори й зовсім маленькі, а також сині та жовті кульки і транспаранти з надписами: «Я люблю Україну», «Вера, надежда, любовь, Украина!».

Миколаїв також приєднався до Всеукраїнської акції «Ланцюг Єднання», метою якої було ще раз показати, що Україна єдина й хоче миру. Взявшись за руки, співаючи пісень та йдучи вулицями, усвідомлювали, що нарешті все змінюється: «паради – не пережиток минулого, не формальність, а свято! *Свято єднання, свято вияву любові до своєї Батьківщини, свого народу.* Старі речі почали набувати нового змісту. У людей з'явилася нова мотивація, *нова ідея таких зібрань – Україна!* [20].

Під час Маршу вишиванок усе більше й більше миколаївців починали усвідомлювати себе українцями. Якщо в 2013 р. марш залучив близько 30 учасників, то у травні 2014 р. більше тисячі людей взяли участь у марші вишиванок і розгортанні найбільшого у світі прапора України, а на День Незалежності зібралось вже понад 5 тисяч громадян! [20].

Активними учасниками усіх заходів завжди була молодь, студенти, школярі. У межах Всеукраїнського марафону «Україна єдина. Страна одна» студенти Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка приєдналися до боротьби за право висловити свою громадянську позицію, намалювавши велику кількість картин на українську патріотичну

тематику і влаштувавши виставку. Майбутні художники й дизайнери мотивували свою громадянську позицію таким чином: «Події сьогодення змушують кожного з нас бути не байдужими до подальшої долі нашої держави. Усі ми можемо бути різними – в релігійних поглядах, уподобаннях, належати до різних національностей. Проте всі ми, незалежно від того, якою мовою говоримо, є громадянами України, а отже, маємо бути вірними патріотами своєї держави» [21].

Ідею, що ми – громадяни єдиної країни, досить вдало реалізувала Укрпошта, випустивши художній маркований конверт «Україна – єдина країна / единая страна» [22]. Ідея єдності набула свого втілення навіть у солодошах. Цукерки в обгортці кольорів національного прапора з написом «Єдина Країна. Единая Страна» почала випускати «Компанія «Лукас» м. Кременчука, висловлюючи таким чином свою підтримку єднанню країни [23]. У рівненських кафе з'явився цукор з надписом «Єдина Країна. Единая Страна» на тлі прапора України [24].

Активісти з Одеси, Дніпропетровська та Києва у травні 2014 року розпочали масштабний всеукраїнський флешмоб «Встанови прапор України». Ініціатори акції запропонували всім небайдужим встановити українські прапори на високих будівлях свого міста, а фото прапора розмістити на окремому сайті. Флешмоб дістав підтримку не лише в Україні, а й за її межами, зокрема, Будапешті, Амстердамі [25].

Справжнім оберегом для українських військових став синьо-жовтий стяг. Так, ще у червні бійці кременчуцького батальйону Нацгвардії повернулися зі Слов'янська і привезли з собою великий український прапор, на якому свої написи та побажання залишили солдати із різних регіонів України [25]. Таких прикладів було чимало.

На День Незалежності в національному стилі були прикрашені центральні вулиці українських міст. Жовто-блакитний колір домінував у всьому: будинках, офісах, мостах, автомобілях, громадському транспорті, одязі, прикрасах, букетах, тортах. Значки, прапори, стрічки, прикраси, одяг та біжутерія з національною символікою, аксесуари з елементами вишивки, українські мотиви в зачісках та манікюрі ставали символами нової України. Навіть

найбільшу висотку у Москві (символічно – саме в День Незалежності) розфарбували в жовто-блакитний колір. Президент високо оцінив «зворушливий рух» з перефарбування мостів у жовто-блакитний колір, а також моду на українську символіку в нашій державі [26]. Заголовки статей у різноманітних виданнях: «Мода на все українське», «Мода на Україну» стимулюють продажі на ринках Європи, «Мода на патріотизм: у Дніпропетровську печуть національні пряники і замовляють синьо-жовтий манікюр», «У США мода на Україну: американці виступають в ефірі із нашою символікою» та інші підтверджували патріотизм і громадянську ідентичність, адже «сьогодні українське – це найпопулярніший тренд, за допомогою якого люди висловлюють свою любов до України і прагнуть зарядити патріотизмом усіх оточуючих» [27].

У Дніпропетровську роздавали українські прапори, які громадяни вивішували на балконах і вікнах своїх квартир, пекли національні пряники і замовляли синьо-жовтий манікюр. На Буковині поширилася мода на національну символіку. У двокольорі – автомобілі, балкони, дитячі майданчики та навіть манікюр. Містяни зізнаються: таким способом пропагують патріотичний слоган «Я – українець!» [28].

Виготовляли і продавали українські каски зі символікою країни – тризубом, гербом, мальовничими квітами петриківського розпису і навіть українськими хатинками, оспіваними в поезіях Кобзаря [29]. Символічний простір набував все більше українського звучання. І це, звичайно, досить яскраво проявилось в музиці. Для усвідомлення своєї українськості і громадянської ідентичності українці створили музичний проект «Дай нам Боже», який зібрав співаків та музикантів з різних куточків України та світу, зокрема, з Нью-Йорка, Баку, Єревана, Бійська, Батумі, Мінська. Основним маркером було гасло: «Лиш добро врятує нас, дай нам Боже» [30].

Символічна репрезентація конструктів громадянської ідентичності виявлялася у творчості як непрофесіоналів, так і професіоналів. Так, творчий підхід застосували одеські активісти «Євромайдану», зафарбувавши частину рекламного банера, розміщеного колишнім депутатом міськради В. Чорним, що містив фразу «Одеса – Україна по-руськи», залишивши частину слогана «Одеса – Україна» [31].

А в Мистецькому Арсеналі журнал «Фокус» презентував арт-проект «Батьківщина», у якому українські художники ділилися своїм баченням сьогодення і майбутнього України. У проєкті взяли участь 35 авторів, які представили 50 робіт. Умовно виставка поділена на три частини: «Батьківщина. Справжнє», «Батьківщина. Сьогодні» і «Батьківщина. Завтра». У проєкті «Батьківщина. Сьогодні» художники і скульптори намагалися дати відповіді на питання, що стало для українців найбільш актуальним, – чим є сьогодні Батьківщина для кожного з нас. Що змушує виходити на барикади за ту чи іншу ідею, брати зброю, захищаючи свій дім, і все частіше і частіше вимовляти слова гімну в ті миті, коли більше вже нема на що сподіватися [32]. Художник А. Волокітін слушно визначив: *Люди – це головна складова поняття «Батьківщина»* [32].

Водночас, варто зазначити, що вітчизняна культура опинилася в координатах «іншої реальності». Почала формуватися умовно нова «модель» української культури. Активні благодійні акції на підтримку української армії, фронтові концерти, тематичні арт-проекти, пошук нових творчих форм і нових ритмів, співзвучних часу – усе це свідчення того, як кристалізується так звана «мобілізаційна модель» культури [33].

Ініціатором концертного туру «Підтримаємо своїх» стала Компанія «Євромедіа». Тур здійснювався за підтримки Міністерства культури України, Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України та Генерального штабу Збройних сил України. Упродовж декількох місяців артисти побували у військових госпіталах, гарнізонах та військових частинах у кількох областях України. У концертах взяли участь Марія Яремчук, Маша Собко, Марія Бурмака, Олег Скрипка, Юлія Лорд, Руслана, гурти «ТаРута», «ОтВінта», «MadHeads» та багато інших [33].

У липні кінотеатр «Кінопанорама» ініціював проєкт «Допоможи українській армії», а вже на початку вересня у межах своїх громадянських ініціатив запустив спеціальну програму демонстрації українських фільмів, отримані кошти з якої пішли на підтримку режисера О. Сенцова, ув'язненого в російській тюрмі.

Новий сезон для Молодого театру відзначився стартом проєкту «Оборона України» спільно з Міжнародним благодійним фондом «Центр соціальних проєктів майбутнього». У приміщенні театру було встановлено спеціальні бокси. І кожен глядач, який

приходив на спектаклі, міг зробити посильні внески, спрямовані на потреби АТО. Організатори акції стверджували: «Хочеться, щоб театр не тільки «лікував душі» своїми найкращими спектаклями, хочеться, щоб сам театр у сучасній Україні став дійовою громадською інституцією, котра реально впливає на суспільні й соціально-політичні процеси» [34]. Визначалося, що патріотизм Молодого театру – це молода режисура і молоді вітчизняні автори в репертуарній афіші, це постійний актуальний діалог із молодим глядачем, що чекає від театру виняткової чесності, відкритості, емоційності, чуттєвості та шляхетності [35]. І, власне, таким способом сприяв формуванню громадянської ідентичності.

Голова Одеської обласної ради напередодні виборів у Криму оголосив про початок діяльності в Криму проукраїнського артпідпілля. Напередодні лжевиборів зробили першу акцію. Головна магістраль Криму стала жовто-блакитною [36]. Протестуючи проти «російських виборів» в окупованому Криму, патріоти України висловлювали свою громадянську позицію на бюлетенях: «Слава Україні!», «Путин, верни Крым на место», «Крым – Украина» [37]. Меджліс кримських татарів і низка кримсько-татарських організацій закликали співвітчизників до бойкоту підготовки та проведення виборів в умовах окупації Криму (явка кримських татарів у різних регіонах півострова на виборах не перевищила 10–15 %). Свою громадянську позицію вони висловили таким чином: «Якщо майже весь світ не визнає Крим територією Російської Федерації, про які вибори може йти мова?»; «Кримські татари – це ж не громада, це – народ. А в будь-якого народу мають бути різні думки, це – нормально»; «Вірю, що Україна прийде і справедливість переможе» [38].

Механізмом символічної репрезентації громадянської ідентичності став Гімн України у період осені 2013 р. – зими – весни – літа – осені 2014 рр. Молоді відважні курсанти-нахімовці в умовах російської окупації виконали Гімн України. В Ялті (Крим) випускники на останньому дзвонику заспівали Гімн України під музику російського гімну «Славься Отечество» (у перші секунди учні розгубилися і мовчали, однак швидко зорієнтувалися і дружно, приклавши руки до серця, почали співати Національний гімн України). Окрім того, у хлопців і дівчат були пов'язані шийні

хустки кольорів українського прапора. Співробітники посольства Сполучених Штатів Америки у Києві привітали українців з Днем Незалежності, продекламувавши рядки українського Гімну сімнадцятьма мовами. Найбільш масове виконання Гімну України у вишиванках з синьо-жовтою атрибутикою зафіксували 23 серпня 2014 р. у Золочеві. Його виконало 2880 осіб. У Львові на стадіоні «Львів-Арена» 24 серпня 40 тисяч прихильників групи «Океан Ельзи» разом з лідером гурту С. Вакарчуком виконали Гімн України. У московському аеропорту «Шереметьєво» 9 вересня 2014 року близько двох десятків українських журналістів у вишиванках і з українським прапором заспівали Гімн України і у кінці вигукували «Слава Україні!», «Героям слава!». 2452 дітей у вишиванках та футболках синьо-жовтих кольорів на День міста в Херсоні одночасно виконали Гімн України.

Під час громадянського протесту 2013–2014 рр. та в період Революції Гідності 2014 р. поширилися в Україні двоє гасел: «Слава нації! – Смерть ворогам!» і «Слава Україні! – Героям слава!». Офіційним стало друге, оскільки підсвідомо український народ відчув його більш сильний інтеграційний потенціал, і головне, воно позитивне: у нації є вороги, а у України – герої [39].

Об'єднуючим механізмом громадянської ідентичності можна вважати банер «Єдина Країна» – не «Єдина Нація», а «Єдина Країна». Адже гасло «єдина нація» не було б адекватно сприйняте на Сході України. У цьому контексті пригадалася книга О. Кривдика «Ужоси українізації» (вийшла на початку березня 2013 р.). Автор стверджував, що «Україна могла би бути сильною державою, якби донеччани мали українську ідентичність, а галичани донецький динамізм» [40]. На його переконання, майбутнє України – в об'єднанні Донецька та Галичини. З іншого боку, постає питання – «за що ризикують життям наші громадяни: за звільнення від страху, за майбутнє своїх дітей у суспільстві. Це те, що має об'єднувати відтепер всіх українців» [40].

Таким чином, можна констатувати, що в Україні утверджується тенденція формування громадянської ідентичності за допомогою символічної репрезентації через громадські організації, телевізійні та інтернет-проекти за участю відомих людей (приклад – «Єдина країна – Одна страна»); публікації під рубрикою «Ми різні, але ми

єдині» на сторінках газет, журналів; етнографічні свята. Відбулася істотна модифікація системи цінностей і моделей політичної поведінки. Революція Гідності, російська агресія в Криму, війна на Сході України почали згуртовувати громадян, стали поштовхом до пробудження національної свідомості та гордості за те, що вони – українці. Змінилося ставлення українців до державних символів – Державного прапора України, Державного Гімну, які стали для громадян України символом належності до території України, до громадян і патріотів України, а також символом української громадянської позиції, впізнаваним маркером громадянської ідентичності українців.

1. Вишиванка – одяг політичний. Журналісти газети «День» пропонують українцям загальнонаціональний дрес-код до Дня Незалежності. 20. 07. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/vishivanka-odyag-politichniy>

2. Євро-2012 пробуджує в українців патріотизм 13.06.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainian.voanews.com/content/euro-cup-ukraine/1210646.html>

3. Інтернет-магазин «Патріот» розпочав свою роботу 01 липня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://patriotua.com/pro-nas.html>

4. Горищвіт С. Служіть місцевій громаді, а не злочинній владі. 12.12.13 / С.Горищвіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasipodii.net/article/12676/>

5. Лютеранська кірха в Одесі підтримала Євромайдан церковним дзвоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/regions/_lyuteranska-kirha-v-odesi-pidtrimala-evromajdan-cerkovnim-dzvonem/531280

6. Єдина Країна. Единая Страна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unitedcountry.com.ua/>

7. Найбільші телеканали України вийшли з єдиним логотипом про єдність країни. 03.03.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/rinok/2014-03-03/91035>

8. Фесенко В. Общество и независимость / В. Фесенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2011/09/7/6566102/>

9. Федерація роботодавців медіагалузі закликала журналістів приєднатись до проекту «Єдина країна. Единая страна». 4 марта 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/profesija/2014-03-04/91098>

10. Розпочався марафон «Україна єдина. Страна одна». Запишіть своє звернення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.1plus1.ua/povnyu/rozpochavsya-marafon-ukrayina-yedina-strana-odna-zapishit-svoye-zver-nennya-337578.html>

11. «Єдина країна» в серце кожного її громадянина! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euromaidannews.info/eu/>

12. «Єдина страна. Єдина країна». Нині на ZIK відбудеться телеміст Львів–Донецьк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/ua/news/2014/03/13/edynaya_strana_yedyna_kraina_sogodni_na_zik_vidbudetsya_tel_emist_lvivdonetsk_470227

13. Телемарафон «Єдина Країна. Єдина Страна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.1tv.od.ua/project_item/3498

14. Медійники Горловки записали відеозвернення до жителів Донбасу «Україна єдина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.telekritika.ua/profesija/2014-03-06/91159?theme_page=250&

15. Концерт Єдина Країна – Єдина Страна! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: m17.kiev.ua/koncert-yedina-krajina-edinaya-str.

16. В Днепропетровске появился трамвай «Єдина країна. Єдина страна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vovremya.dp.ua/society/545-tramvay-edinaya-strana.html>

17. Ралли «Єдина Країна. Єдина Страна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://limancup.com.ua/doc/259.html>

18. Акція «Єдина страна – Єдина країна!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://catamaran.org.ua/item/aktsiya-edinaya-strana-edina-krajina.html>

19. «Єдина країна – єдина страна!». 07.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nk-online.tv/yedina-krayina-edinaya-strana/>

20. Сокрут В. Місто прокинулося / В.Сокрут [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/columns/2014/09/5/179794/>

21. Україна понад усе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.kubg.edu.ua/prokoledz/novyny/podiji/480-ukraina-ponad-use.html>

22. «Україна – єдина країна / єдина страна» 10.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.kievcity.ukrposhta.com/www/upost_kiev.nsf/\(documents\)/8D3FFC2F2951660FC2257D1200295B85?OpenDocument&year=2014&month=07&](http://www.kievcity.ukrposhta.com/www/upost_kiev.nsf/(documents)/8D3FFC2F2951660FC2257D1200295B85?OpenDocument&year=2014&month=07&)

23. В Кременчуге начали выпускать конфеты «Єдина країна. Єдина страна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremenchugtoday.com.ua/news.php?id=34429&year=2014&today=05&month=07>

24. У рівненських кафе з'явився цукор з надписом «Єдина країна. Єдина страна» 01.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ogo.ua/articles/view/2014-05-01/50605.html>

25. Ми – громадяни України! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://panorama.pl.ua/tema_nomera/14210-mi-gromadyani-ukrayini.html

26. Ворог як ніколи зцементував єдність українців, – Порошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/ua/news/2014/08/23/vorog_yak_nikoly_ztsementuvav_iednist_ukraintsiv_poroshenko_51719

27. Автор admin. 28.07. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khoyub.com.ua/blog/>

28. Синьо-жовті Чернівці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=DjJW20ljlM>

29. В моду увійшли каски з українською символікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vn.20minut.ua/Novyny-Zhmerynyk/Vid-Chytachiv/v-modu-uviyshli-kaski-z-ukrayinskoju-simvolikoju-10313906.html>

30. Українці з усього світу створили музичний проект «Дай нам Боже» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidia.org/2014/27708>

31. «Одесса – Украина!» – одесситы исправили сомнительный слоган скандального политика. 17.08.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://censor.net.ua/p298370>

32. Журнал «Фокус» представить арт-проект «Батьківщина» до Дня Незалежності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/pres-reliz/2014-08-20/97185>

33. Східною Україною вирушив концертний тур «Підтримаємо своїх» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/952199-shidnoyu-ukrajinoju-virushiv-kontsertnij-tur-pidtrimaemo-svojih.html>

34. Філатов А. Молодий театр і «Оборона України» / А. Філатов // Дзеркало тижня. – 2014. – 29 серпня – 5 вересня.

35. Гончаренко О. Жовто-синий Крым / О. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/goncharenko/5412fd810634d/>

36. «Слава Украине!», «Путин, верни Крым на место» – в знак протеста крымчане портят бюллетени [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://censor.net.ua/p302638>

37. Кримські татари проігнорували «вибори» в Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26584330.html>

38. Дацюк С. Нариси української ідентичності: генералізація (Частина перша) / С. Дацюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/53df45911a0f1/>

39. «Україні бракує донецького динамізму, помноженого на галицьку ідентичність» – політолог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/politics/_ukrayini-brakuye-doneckogo-dinamizmu-pomnozenogo-na-galicku-identichnist-politolog/485614

40. Яровий Д. Пост-Майдан: народження української громадянської ідентичності. 18 березня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/mnenie/post-maydan-narodzhennya-ukrayinskoyi-gromadyanskoji-identichnosti-35790.html>